

MATURITNÍ OTÁZKY

dějepis

souhrn učiva
testové úlohy
rady k maturitě

Radek Aubrecht
Michal Kaderka

FRAGMENT

Maturitní otázky – Dějepis

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy v edici:
Maturitní otázky – Český jazyk – e-kniha
Maturitní otázky – Literatura – e-kniha
Maturitní otázky – Matematika – e-kniha
Maturitní otázky – Angličtina – e-kniha
Maturitní otázky – Zeměpis – e-kniha

Radek Aubrecht, Michal Kaderka
Maturitní otázky – Dějepis – e-kniha
Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

MATURITNÍ OTÁZKY

dějepis

**Radek Aubrecht
Michal Kaderka**

Obsah

ÚVOD	9
1. PRAVĚK ANEB KDE SE VZAL ČLOVĚK	11
1.1. Antropogeneze	11
1.2. Periodizace pravěkých období a jejich charakteristika	11
1.3. Nejvýznamnější kultury a jejich dědictví.....	12
2. STAROVĚK – ZROD PRVNÍCH CIVILIZACÍ	15
2.1. První civilizace – staroorientální despocie	15
2.1.1. Obecná charakteristika staroorientálních despocií	15
2.1.2. Nejvýznamnější staroorientální despocie	15
2.1.3. Kulturní odkaz prvních civilizací.....	17
2.2. Starověké Řecko.....	19
2.2.1. Doba bronzová: minojská a mykénská civilizace	19
2.2.2. Doba železná: temné a archaické období.....	19
2.2.3. Sjednocení Helénů: klasické a helénistické období – 5.–4. století př. n. l.	21
2.3. Starověký Řím	24
2.3.1. Od Etrusků po zrození velmoci	24
2.3.2. Od expanze z Apeninského poloostrova po principát	24
2.3.3. Vrchol a pád římské říše	25
3. STŘEDOVĚK – NEJEN TEMNÝ, ALE TAKÉ NA UDÁLOSTI BOHATÝ	29
3.1. Křesťanství.....	29
3.1.1. Ježíš a Bible	29
3.1.2. Rané křesťanství	29
3.1.3. Vrchol a krize křesťanství.....	31
3.2. Ve jménu Alláha: Evropa pod hrozbou pŭlměšíce	34
3.2.1. Vznik a podstata islámu.....	34
3.2.2. Arabská expanze	34
3.2.3. Expanze seldžuckých a osmanských Turků	35

3.3. Dějiny nejvýznamnějších středověkých států	38
3.3.1. Byzantská říše	38
3.3.2. Franská říše: obnova římského impéria a zrod feudalismu	38
3.3.3. Německo: Svatá říše římská.....	39
3.3.4. Vikingové	40
3.3.5. Anglie a Francie: příčiny, průběh a důsledky stoleté války.....	40
3.3.6. Slované: vznik střední a východní Evropy.....	42
3.4. Počátky českých dějin	45
3.4.1. Sámův kmenový svaz.....	45
3.4.2. Velká Morava a cyrilometodějská misie	45
3.4.3. Český stát za prvních Přemyslovců do r. 1197.....	46
3.5. Hospodářské, sociální a kulturní proměny ve vrcholném a pozdním středověku.....	49
3.5.1. Křížové výpravy jako střet kultur a náboženství.....	49
3.5.2. Hospodářský vývoj ve vrcholném středověku	50
3.5.3. Vzdělanost a struktura společnosti	51
3.5.4. Kultura.....	51
3.5.5. Příčiny a důsledky pozdně středověké krize.....	52
3.6. Rozkvět a úpadek českého státu	54
3.6.1. Vzestup českého království za posledních Přemyslovců.....	54
3.6.2. České země jako evropská velmoc – Lucemburkové na českém trůně.....	55
3.6.3. Krize českého státu za Václava IV. a její důsledky.....	55
3.6.4. Války ve znamení kalicha: jejich průběh a důsledky.....	56
3.6.5. Království obojího lidu za vlády Jiřího z Poděbrad.....	56
3.6.6. Stavovská monarchie za Jagellonců	57

4. NOVOVĚK ANEB ZROZENÍ NOVÉ ÉRY

4.1. Vznik a důsledky nového myšlení.....	61
4.1.1. Příčiny nástupu renesance a humanismu	61
4.1.2. Projevy a důsledky renesance.....	61
4.1.3. Dějinný význam zámořských objevů.....	62
4.2. Evropa v nových poměrech.....	65
4.2.1. Vzestup nejsilnější evropské dynastie: Habsburků.....	65
4.2.2. Církevní rozkol a náboženské války v Evropě.....	65

4.2.3. Pokus o rekatolizaci Nizozemí a nizozemská revoluce.....	66
4.2.4. Francouzské hugenotské války (1562–1598).....	67
4.2.5. Velmocenský vzestup Anglie.....	67
4.3. Revoluční a válečné střety evropských mocností.....	70
4.3.1. Třicetiletá válka, její příčiny, průběh a důsledky.....	70
4.3.2. Parlamentarismus vs. absolutismus: anglická revoluce.....	71
4.3.3. Francouzský absolutismus a válka o španělské dědictví.....	72
4.3.4. Ruské snahy o zisk mocenského postavení.....	72
4.4. Evropa a Amerika ve víru změn 18. století.....	75
4.4.1. Umění a životní styl v době baroka a rokoka.....	75
4.4.2. Myšlenkový rozměr osvícenství a rozvoj vědy.....	76
4.4.3. Habsburská monarchie od Leopolda I. k Leopoldovi II.	76
4.4.4. Vznik nejstarší světové demokracie: USA.....	77
4.5. Evropa pod vlivem Francouzské revoluce.....	80
4.5.1. Příčiny a průběh Velké francouzské revoluce.....	80
4.5.2. Války a expanze Napoleona I.....	81
4.5.3. Systém Svaté aliance: nové uspořádání ponapoleonské Evropy.....	82
4.6. Společnost a kultura 19. století.....	84
4.6.1. Průmyslová revoluce: vznik moderní hospodářské politiky a urbanizace.....	84
4.6.2. Sekularizace společnosti, sociální napětí a vznik nových ideologií.....	84
4.6.3. Umělecké styly 19. století: romantismus, realismus, impresionismus, secese.....	85
4.7. Úspěchy a neúspěchy revolučních pokusů v Evropě v 2. pol. 19. století.....	89
4.7.1. Mocenské snahy Napoleona III.....	89
4.7.2. Sjednocení Německa „krví a železem“.....	89
4.7.3. První a druhý pokus o sjednocení Itálie.....	90
4.8. Habsburská monarchie v 19. století.....	93
4.8.1. Národní obrození a metternichovský absolutismus.....	93
4.8.2. Naděje a zklamání v revolučním roce 1848, Bachův neoabsolutismus.....	93
4.8.3. Formování českého národa a jeho politické reprezentace v 2. polovině 19. st.	94
4.8.4. Hospodářská situace.....	94
4.9. Svět mimo Evropu v 19. století.....	97
4.9.1. Cesta USA k pozici světové velmoci.....	97
4.9.2. Japonské otevření se světu a čínská bezvýznamnost.....	98
4.9.3. Příčiny a důsledky moderního kolonialismu.....	98

5. DĚJINY 20. STOLETÍ ANEB CO OVLIVNILO DNEŠNÍ SVĚT 100

5.1. Vznik nové Evropy: první světová válka.....100

5.1.1. Cesta k první světové válce100

5.1.2. Průběh 1. světové války100

5.1.3. Válečná společnost a výsledky války101

5.2. České země v době 1. světové války104

5.2.1. Zahranichní odboj104

5.2.2. Situace v Čechách a domácí odboj104

5.2.3. Vyhlášení státu a jeho první dny života.....105

5.3. Rusko na cestě od carismu ke komunismu108

5.3.1. Příčiny a průběh komunistické revoluce a její důsledky108

5.3.2. Zrod a charakter Stalinovy diktatury109

5.4. Svět mezi válkami – versailleský systém.....112

5.4.1. Poválečné poměry a situace v Německu112

5.4.2. Důsledky mírových smluv.....112

5.4.3. Růst fašismu113

5.4.4. Pacifistické snahy114

5.4.5. Vývoj v Číně, Indii a Turecku114

5.4.6. Poválečná prosperita a hospodářská krize116

5.5. Meziválečné dějiny Československa118

5.5.1. Politický systém a mezinárodní postavení ČSR.....118

5.5.2. Hospodářská situace.....119

5.5.3. Národnostní a náboženské poměry.....119

5.5.4. Ohrožení země a mnichovská tragédie120

5.5.5. Krize státu a tzv. druhá republika.....120

5.5.6. Kultura meziválečného Československa.....121

5.6. Nástup fašismu a konec versailleského systému.....124

5.6.1. Triumf zla ve svobodných volbách: Adolf Hitler vítězí124

5.6.2. Nová spojenectví a válečná agrese126

5.7. Druhá světová válka130

5.7.1. Evropa pod hákovým křížem130

5.7.2. Ústup a pád třetí říše131

5.7.3. Od Pearl Harboru k Nagasaki – válka v Asii131

5.7.4. Holocaust – největší genocida v dějinách lidstva.....	132
5.7.5. Důsledky 2. světové války	132
5.8. Protektorát Čechy a Morava, Slovenský stát	135
5.8.1. Politická a hospodářská situace.....	135
5.8.2. Domácí odboj.....	136
5.8.3. Zahraniční odboj.....	136
5.8.4. Osvobození země.....	136
5.9. Demokratický blok po 2. světové válce.....	140
5.9.1. Rozdělení Německa a Evropy. Počátek studené války	140
5.9.2. Vznik NATO a západoevropská integrace	141
5.9.3. USA jako globální velmoc	142
5.10. Komunistický blok: sovětizace a demokratizace východní Evropy	146
5.10.1. Vznik východního bloku.....	146
5.10.2. Vývoj poválečného SSSR a východního bloku.....	147
5.10.3. Rozpad východního bloku	148
5.10.4. Skok rudé Číny mezi velmoci	149
5.11. Československo v letech komunistické totality.....	152
5.11.1. Nástup komunistů k moci	152
5.11.2. Charakter komunistické totality	153
5.11.3. Iluze a deziluze: Pražské jaro 1968	153
5.11.4. Od normalizace k rozpadu komunismu.....	155
5.12. Svět mezi komunistickým a demokratickým blokem	158
5.12.1. Průběh a výsledky dekolonizace.....	158
5.12.2. Ohniska napětí a válečné konflikty 2. pol. 20. stol.	159
5.13. Nejnovější dějiny.....	162
5.13.1. Cesta k demokracii a rozpadu; postkomunistické Československo.....	162
5.13.2. Aktuální světové problémy	162
5.14. Společnost a kultura 20. století	166
5.14.1. Kulturní směry 20. století.....	166
5.14.2. Věda a technika	167
6. REJSTŘÍK.....	169

ÚVOD

„Vím, že nic nevím“

Tak tímto výrokem se kdysi řecký myslitel Sokratés zapsal do dějin. Možná i toto zjištění tě dovedlo ke koupi této publikace z edice nakladatelství Fragment. Přesvědčíme tě nejen o tom, že něco víš, ale i tom, že co nevíš, budeš brzy vědět.

Když autorský tým vytvářel tuto příručku, založil její koncepci na několika skutečnostech:

1. Z vlastní zkušenosti víme, že maturanti takovou publikaci k přípravě na maturitu potřebují.
2. Do žádné publikace se nevejde úplně vše.
3. Každý student něco ví, nikdo však neví vše.
4. Studenti potřebují vodítko, které jim ukáže, co je v látce, kterou se musí naučit, to nejpodstatnější.
5. Studenti vedle samotného textu potřebují i zpětnou vazbu, tj. kontrolní otázky a rozšiřující úkoly.
6. Studenti potřebují poradit s přípravou na maturitu, vypracováváním otázek a taktikou na ústní část maturitní zkoušky.

Z výše uvedených tezí pak vychází struktura publikace, se kterou byste se měli naučit za pomoci této úvodní kapitoly zacházet. Kapitoly byly zvoleny tak, aby pokrývaly celé dějiny, ale také aby zároveň reflektovaly moderní trendy, kladoucí důraz na nejnovější dějiny. Vzhledem k rozsahu publikace a hlavně vzhledem ke koncepčnímu záměru není smyslem těchto Maturitních otázek suplovat učebnice dějepisu a vševědoucí encyklopedie: nabízíme přehled toho nejdůležitějšího, co by měl znát každý maturant.

Jak na to?

Dříve, než začneš s přípravou na zkoušku dospělosti, je třeba udělat několik zásadních kroků.

Pokud jsi si opravdu jist, že chceš maturovat z dějepisu, protože tě baví či ho budeš potřebovat při přijímacích zkouškách, tak bys nejdříve měl začít s rozplánováním látky. Je dobré si udělat časový harmonogram toho, co se který den naučíš. Je vhodné si ponechat časovou rezervu pro zopakování toho nejdůležitějšího. K plánování můžeš využít i přehledného obsahu této publikace – nezapomeň však na fakt, že kapitoly nejsou vždy úplně stejně dlouhé a ne každé období tě baví stejně.

Nyní je vhodné představit strukturu kapitol a vysvětlit, jak s nimi pracovat. Ze všeho nejdříve si přečti úvodní motivaci a zamysli se nad tím, čím je toto období pro lidstvo či pro tebe osobně důležité či zajímavé. Následně se snaž zamyslet nad tím, co víš o studované problematice z jiných oborů či ze života: např. u kapitoly o druhé světové válce si zkus vzpomenout např. na filmy, které jsi viděl, nebo na knihy, které tento konflikt nějakým způsobem odrážejí a ty ses o nich učil v literatuře. Zamysli se i nad tím, co ti o tomto období vyprávěli tvoji dědečkové a babičky, kteří válku zažili. Jistě toho není málo. Každá taková informace se ti při studiu a následně u maturity může hodit. Zkus si to poznamenat na papír či na okraj stránek této publikace.

Pak si pozorně prostuduj výkladovou část textu. Jelikož je graficky přehledná, není bezprostředně nutné si v ní podtrhávat, ale záleží samozřejmě na tobě. Po přečtení si zkus několika větami sám pro sebe text přerýkat, a to tak, abys postihl podstatu problému. Demonstrujme si to na nějaké konkrétní kapitole: např. druhá světová válka. Po základním přečtení bys měl být schopen rozdělit státy na válčící tábory, popsat přibližně průběh války, rozpoznat zlomové momenty a odvodit důsledky. Nezvládl-li jsi to, tak si text přečti znovu a pak opětovně zkus jeho podstatu převyprávět. Jestliže se ti to povedlo, tak můžeš přistoupit k další pravidelné části kapitol: kontrolním otázkám. Zkus otázky označené „četl jsi pozorně“ zodpovědět. Nezapomeň, že může být i více správných odpovědí, ale také žádná. Nepodařilo se ti odpovědět správně? Tak si najdi odpověď v textu. Jestliže jsi odpověděl správně, přístup

k další části kapitoly, tj. rozšiřujícím úlohám. V kapitole o druhé světové válce máš úryvek z dokumentu přijatého při jednání na Jaltě. Přečti si ho a pokus se odpovědět na otázky k němu se vztahující. Dokázal jsi to? Skvělé. Jestli se to nepodařilo, tak nezbyvá než přečíst text znovu a nepochybně se ti to již podaří.

Dále ti poradíme, jak zvládnout co nejlépe ústní část maturitní zkoušky.

Jak zvládnout ústní část maturity aneb jak na to?

Tzv. zkouška dospělosti trvá 15 minut a existuje celá řada rad, jak tyto okamžiky co nejlépe zvládnout. Zde je několik rad a doporučení, která ti usnadní cestu za maturitním vysvědčením.

1. U maturity se učitelé snaží zjistit to, co student ví, a není jejich snahou zjistit, co neví (to se dělá až u přijímacích zkoušek na VŠ): netřeba se tedy bát toho, že tě učitel tzv. „potopí“.
2. Drtivá většina lidí udělá maturitu hned na první pokus, tak proč bys to nezvládl právě ty?
3. Během 15 minut přípravy využij všech materiálů, které budeš mít na „potítku“ k dispozici: hlavně atlasů, kde je celá řada fakt, zejména dat – opiš si je, prohlédni si mapky ap.
4. U ústní zkoušky začínej vždy tím, co znáš nejlépe.
5. To, co moc neznáš, nech až na konec a pokud možno vůbec o tom nezačínej.
6. Na samotném začátku maturity seznam zkušební komisi s otázkou a ve stručnosti naznač, o čem budeš mluvit: komise bude mít pocit, že otázce rozumíš, a zkoušející bude vědět, na co se tě má (popř. nemá) ptát a hlavně: získáš pár drahocenných vteřin.
7. Bojíš-li se případných dotazů, tak si pamatuj, že nejlepší je vůbec k nim zkoušející nepustit: mluv a mluv: čím déle mluvíš, tím méně času zbyde na dotazy.
8. Padne-li nějaký dotaz, odpověz ho a vrať se zpátky tam, kde jsi skončil. Nevíš-li snad náhodou správnou odpověď, zamluv to, odveď řeč někam jinam: vždyť dějiny jsou tak široké a vše souvisí se vším.
9. Platí také zásada, že není kam spěchat: mluv tedy pomalu.
10. Nezabíhej do detailů a míst, ve kterých by ses zamotal.
11. Během maturity se snaž využít mezipředmětových vztahů.

Věříme, že ti úvodní „návod na použití“ a rady pomohou k úspěšné přípravě, stejně tak jako ti zcela jistě pomůže k úspěchu i tato nová publikace z produkce nakladatelství Fragment.

Autorský tým

1. PRAVĚK ANEB KDE SE VZAL ČLOVĚK

„V USA se rozpoutala nová bitva o Darwina. (...) Soud má rozhodnout, zda se mají žáci kromě evoluční teorie učit i jiné výklady vzniku života na Zemi. (...) Jaké? (...) měla by se učit hypotéza inteligentního plánu, podle které jsou existující organismy tak složité, že mohly vzniknout jen s dotekem vyšší inteligence (Boha).“
(MF Dnes, 17. 10. 2005)

„Soud v USA rozhodl pro Darwina.“
(MF Dnes, 21. 12. 2005)

1.1. Antropogeneze

Pomineme-li nevědecké teorie, tak vývoj člověka z opic byl nastartován před více jak 35 mil. let v Africe. První hominidé byli australopitékové („jižní opice“), od nichž se odštěpila lidská linie homo. Jejím prvním zástupcem byl **Homo habilis** (člověk zručný), který se objevil cca 2,5 mil. let př. n. l. Byl velmi malé postavy (cca 120–130 cm, asi 40 kg) a byl prvním výrobcem v dějinách – štípáním a otloukáním vyráběl primitivní kamenné, popř. kostěné nástroje. Po něm přišel **Homo erectus** (člověk vzpřímený), který se vyvinul asi 2 mil. let př. n. l. Byl již větší postavy (cca 160 cm) a charakterizovala ho narovnaná postava se zkrácenými horními končetinami. Velmi zajímavé bylo také zvětšení mozkovny, zmenšení obličejové části a mohutné nadočnicové oblouky. Tento druh začal již používat oheň a rozšířil se do Asie a následně do Evropy. Před 200 000 lety př. n. l. se objevil **Homo sapiens** (člověk rozumný), jeho vedlejší větví byl i neandrtálec. Jednalo se o lidi menší, ale zato robustní kostry. Obličejová část se zvětšila a došlo k zesílení chrupu. V oblasti Středozemního moře začal člověk rozumný používat již velmi dokonalé kamenné nástroje. Z tohoto druhu se následně vyvinul **Homo sapiens sapiens** (člověk dnešního typu), který je doložen cca 40 000 let př. n. l. Tento druh měl vyvinutý bradový výběžek umožňující řeč. Byl také zdatným lovcem, který používal nejen pěstní klíny, ale i oštěpy.

1.2. Periodizace pravěkých období a jejich charakteristika

A. Paleolit (stará doba kamenná. 2,5 mil.–8000 let př. n. l., odpovídá přelomu třetihor a čtvrtohor) – O tomto období, kdy docházelo ke střídání doby ledové a meziledové, máme zprávy hlavně z nálezů v **Olduvajské rokli** (Tanzanie). Lidé žili v tlupách, které se stěhovaly, a živili se **sběrem a lovem** (přisvojovací nevýrobní charakter obživy). Začaly se vyrábět první nástroje a stavět primitivní obydlí. Ve středním paleolitu jsou doloženy také první pohřby doprovázené milodary. U lidí se začíná projevovat estetické cítění, které se odrazí v tvoření keramiky, sošek (hlavně tzv. venuší – kult plodnosti) či jeskynních malbách (španělská Altamíra, francouzská Lescaux), které sloužily jako návody pro bojovníky k lovu a byly také odrazem náboženských představ.

B. Mezolit (střední doba kamenná: 8000–6000 let př. n. l., odpovídá čtvrtohorám) – mění se zásadně charakter krajiny; v důsledku oteplení mizí z Evropy ledovce, které nahrazují lesy a lesostepi. Následně se zmenšila zvěř, která se méně pohybovala, a tak lidé nemuseli zvěř pronásledovat a pohybovali se jen v užších revírech a postupně se mohli začít usazovat.

C. Neolit (mladší doba kamenná: 6000–4000 let př. n. l.) – změna podnebí vedla k **neolitické revoluci**. Pěstovaly se obilniny, luštěniny a choval se dobytek a ovce. Pole se získávala žďářením (vypalováním lesů). Obyvatelstvo se definitivně usadilo, rostl jeho počet a prodlužoval se jeho věk. Kvůli přelidnění na Blízkém východě došlo ke **kolonizaci** – lidé odcházejí přes dnešní Turecko, Řecko a Balkán do Evropy.

D. Eneolit (pozdní doba kamenná: 4000–2000 př. n. l.) – akceleruje vývoj hlavně na Blízkém východě, kde pomalu vznikají první státní útvary. Hlavně v této oblasti dochází postupně ke zdokonalení zemědělství: vynález oradla a vozu. Tento rozvoj umožnil větší produkci a vznik nadbytků, se kterými se pak začíná **obchodovat**. Objev metalurgie (získávání) kovů z rudy umožnil výrobu měděných nástrojů a vznik řemesel. V tomto období také začínají vznikat první hradiště. Nejvýznamnější eneolitickou památkou jsou megality. Se změnami v zemědělství souvisí i změna charakteru společnosti – matriarchát je vystřídán patriarchátem.

Přechod k chovatelství a zemědělství, tj. k výrobnímu charakteru obživy

E. Doba bronzová (2000–750 př. n. l.) – zásadním momentem je zdokonalení metalurgie: Smícháním cínu a mědi došlo k objevení bronzu, který byl pevnější a dostupnější. V egejské oblasti vznikly již první státní útvary a utvářely se již i první národy.

F. Doba železná (starší halštatská: 750–450 př. n. l., mladší laténská: 450–přelom letopočtu) – bronz je postupně nahrazen tvrdším železem, ze kterého se vyrábějí nové nástroje: kladiva, motyky, sekery, kleště, zbraně. Důležitou skutečností je i naprosto odlišný vývoj na Blízkém východě v egejské oblasti, kde dochází k prudké akceleraci vývoje, a ve zbytku Evropy, kde to přírodní podmínky neumožňují.

G. Doba římská (počátek n. l.–500 n. l.) – rozdílnost v rychlosti vývoje způsobila, že zatímco v některých oblastech je již antika, tak např. ve střední Evropě vládne stále ještě pravěk.

H. Doba stěhování národů (5.–6. st. n. l.) – o tomto procesu viz více v římských dějinách 2.3.3.

1.3. Nejvýznamnější kultury a jejich dědictví

Neolitické kultury: kultura lineární keramiky (mj. se vyskytovala v Čechách a na Moravě), kultura vypíchané keramiky (nádoby zdobené vpichy).

Eneolitické kultury a kultury doby bronzové: únětická (pohřbívání skrčenců), mohylová, knovízská (žárové hroby spolu s kostrovými pohřby), lid popelnicových polí (pohřeb žehem a uložení popela do uren – popelnic).

Keltové: nejvýznamnější kultura doby železné, kmeny žily ve stř. a záp. Evropě, ale nikdy nevytvořily jednotný stát. Keltský kmen Bójů žil v Čechách, což mělo vliv na geografické názvy. Keltové stavěli opevněné vesnice

- oppida (Závist nad Zbraslaví), o nichž jsme informováni hlavně z bohatě vybavených hrobů. Vynikali jako řemeslníci a tvůrci ozdob (nákrčníky), v kovářství a hutnění železa. Keltové již používali zlaté a stříbrné mince
- duhovky, hrncířské kruhy a kruhové rotační mlýnky na obilí. Základem jejich společnosti byla rodina, ve které měl vůdčí postavení muž, ve společnosti měli velký vliv i kněží tzv. druidové.

Germáni: kultura doby římské, vyskytující se na území dnešního Německa. Potýkali se s Kelty a Římany. Nikdy nevytvořili ucelené osídlení; jejich roztroušené vesnice nebyly opevněné a tvořily je nejčastěji polozemnice. Vynikali v hutnění železa a kovářství, v kovolitectví, vyráběli hlavně zbraně a šperky. Polyteistické náboženství se u Germánů projevovalo hlavně obřady na vybraných místech v přírodě. Používali i písmo tvořené speciálními znaky, tzv. runami.

Nezapomeňte

Teorie geneze člověka jsou často přehodnocovány kvůli novým archeologickým objevům. Stáří těchto objevů se určuje mj. radiokarbonovou metodou. Řada objevů byla učiněna i na území ČR; nejslavnější je soška tzv. Věstonické venuše s velmi kyprými tvary. V důsledku přírodních podmínek neprobíhal vývoj kultur stejně: neolitická revoluce způsobila akceleraci vývoje hlavně na Blízkém východě. Na našem území byli nejrozvinutější kulturou Keltové, od nichž je ostatně odvozeno latinské pojmenování naší země.

Četli jste pozorně?

1. Vysvětlete pojem neolitická revoluce.
2. Chronologicky seřadte následující období od nejstaršího po nejmladší.
a) neolit b) paleolit c) doba bronzová d) mezolit e) eneolit f) doba železná
3. Která tvrzení jsou pravdivá?
a) Člověk se vyvinul z opice v Austrálii a nejrychleji se rozvíjel v oblasti Egejského moře.
b) Neandrtálec byl slepou větví homo erectus, která se vyvinula na území dnešního Německa.
c) Homo sapiens byl velké, ale slabě stavěné postavy, se zakrnělým chrupem.
d) Homo habilis začal vyrábět otloukáním a štípáním první nástroje.
4. Co existovalo v eneolitu?
a) oradlo b) metalurgie c) vepřovice d) bronz e) měď f) žďáření

Několik otázek pro chytré hlavy

Tyto stavby neznámých tvůrců jsou nejznámější památkou pravěkého umění. Jedná se o velké kamenné bloky, které jsou rozestě hlavě po západní Evropě. Jejich funkce není přesně známá. Jednalo se nejspíše o observatoře, kultovní a obřadní místa. Stavby jsou trojího druhu:

- a) **menhiry** – vysoké kamenné bloky volně stojící v přírodě. Nejvíce jich stojí ve Francii, kde se nacházel také menhir 23 m vysoký a přes 300 t těžký.
- b) **kromlechy** – kamenné bloky uspořádané do kruhu či podkovy s astronomickou funkcí. Dva vztyčené bloky byly většinou překryty třetím kamenným překladem (tzv. trilít).
- c) **dolmeny** – místa vysloveně pohřebního charakteru.

(Prokop, Vl.: Kapitoly z dějin umění, Sokolov 1994, str. 5.)

1. Které stavby a z jaké doby jsou v pasáži popisovány?
2. Kde stojí tyto nejznámější stavby?

Jak dopadlo testování?

1. Správná odpověď: přechod od lovu a sběru k chovatelství a k zemědělství
2. Správné seřazení: b, d, a, e, c, f
3. Správná odpověď: d
4. Správná odpověď: a, b, c, e, f

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

1. Správná odpověď a komentář: jedná se o tzv. megalitické stavby. Nejstarší vznikaly v eneolitu, nejmladší pak v době bronzové.
2. Nejslavnější megality jsou k vidění v britském Stonehenge.

2. STAROVĚK – ZROD PRVNÍCH CIVILIZACÍ

Konfuciovy myšlenky: „Dobrý člověk není nikdy sám. Člověk, který má srdce, se musí snažit pomáhat druhým v konání dobra, nikoliv v konání zla. Není možné poznat smrt, dokud člověk nepozná život. Povinností jinocha je chovat se dobře doma k rodičům a k starším lidem mimo dům, být opatrný ve slibech a přesný v jejich dodržování, být laskavý ke každému a především hledat spojení s Dobrem. Zbude-li ještě nějaká síla, až toto vše vykoná, nechť se vzdělává.“

(Popelka, M.-Válková, V. : Dějepis pro gymnázia a střední školy 1. SPN, Praha 2004, str. 135.)

2.1. První civilizace – staroorientální despocie

2.1.1. Obecná charakteristika staroorientálních despocií

První civilizované státy začaly vznikat v důsledku neolitické revoluce v oblasti Blízkého východu a v Asii, tj. v oblastech s úrodnou půdou. Bylo tu i dostatečně teplé podnebí a navíc despocie ležely v povodí velkých řek, zajišťujících dostatek vody a přinášejících často i úrodné bahno. Hospodářství bylo založeno na zemědělství, které doplňovala řemeslná výroba a obchod. Právě potřeba koordinace hospodářství dala vzniknout prvním státům. V čele státních útvarů stáli despotové – neomezení panovníci, kteří byli pokládáni buďto za bohy či za jejich pozemské zástupce. Společnost byla většinou rozdělena na privilegované (kněží, úředníci, vojenští hodnostáři) a nep privilegiované vrstvy (řemeslníci, zemědělci), přičemž mezi vrstvami byla jen velmi malá sociální mobilita. V některých despociích bylo hospodářství postaveno na otrocích (Egypt).

2.1.2. Nejvýznamnější staroorientální despocie

Mezopotámie: první civilizací v oblasti mezi řekami Eufrat a Tigris byli **Sumerové**, kteří vytvořili řadu městských států (Ur, Uruk, Lagaš, Kiš, Nippur), založených na chrámovém a později na palácovém hospodářství. První centralizovaný stát vytvořil Sargon I. severněji v **Akkadu**. Úpadku tohoto útvaru využila ke svému vzestupu **Asyrská říše** s centrem v Aššuru. Její rozmach byl založen na obchodním využití strategické polohy říše. Územní expanze Asyřanů vedla k dočasnému ovládnutí Egypta a Palestiny. Zánik Asýrie způsobil nejznámější státní útvar v Mezopotámii – **Babylónie**. Zde za vlády Chammurapiho došlo k velkému stavebnímu a kulturnímu rozvoji, který navíc umocnila snaha o územní expanzi, kterou dočasně zastavily útoky Chetitů. **Nabukadnezar II.** dobyl v 6. st. př. n. l. velkou část Sýrie a dokonce i Jeruzalém. Vzájemné boje národů v Mezopotámii vedly k tomu, že nakonec celou oblast ovládli **Peršané**, kteří za vlády Kýra II. Velikého (6. st. př. n. l.) jako první ovládli, a tedy **sjednotili do jednoho státu celý Blízký východ**. Odtud pak expandovali do Egypta a Malé Asie, kde se střetli s Řeky a později osudově s Makedonci.

Palestina: oblast nesoucí název dle kmene Pelištejců se stala „zemí zaslíbenou“ izraelských kmenů, které se však kvůli neúrodě odebraly do Egypta, kde byly zotročeny. Z **egyptského zajetí** je vyvedl prorok **Mojžíš**, jenž se stal také zakladatelem judaistického náboženství, které uctívá Jahveho (Hospodina). (Více o tom viz 3.1.1.) Po exodu z Egypta vytvořili postupně Izraelité v Palestině centralizovaný stát, v jehož čele stáli králové, z nichž nejvýznamnější byli Šalamoun a David. Vnitřní nejednota a slabí panovníci – to vedlo k rozpadu a k likvidaci

nově vzniklých států Asyřany a Babylónany. Po znovunabytí svobody podlehli postupně Izraelité Peršanům, Makedoncům a Římanům. (Více viz 2.3.3). Římané však jako jediní zásadním způsobem zasahovali do vnitřních a náboženských záležitostí Židů, kteří se několikrát pokusili o povstání. Při jednom z nich byl Titem r. 70 **zničen (Šalamounův) Chrám** – centrum kulturního a náboženského života Židů, kteří tak svoji víru přesouvali do synagog. Kvůli útlaku začali postupně Izraelité odcházet z Palestiny do **diaspory***. Po pádu římského impéria ovládli tuto oblast islámem sjednocení Arabové.

* **Diaspora** – rozptýlení Židů mimo jejich „zemi zaslíbenou“.

Fénicie: oblast při pobřeží Středozemního moře, nacházející se na sever od Palestiny, ležela na křižovatce obchodních cest, a tak se místní kmeny živilы hlavně obchodem (látky purpurové barvy). Féniciáné taktéž nikdy nevytvořili centralizovaný stát, ale pouze městské státy (Tyros, Byblos a Sidon) a také obchodní kolonie (např. Kartágo).

Egypt: v povodí Nilu existovaly původně Horní a na zemědělství orientovanější Dolní Egypt, které kolem r. 3000 př. n. l. sjednotil faraón **Meni**. Přes toto sjednocení čelil Egypt v následujících staletích občasným vnitřním rozbíhům, které navíc posilovala nevyjasněnost kolem nástupnických práv po zemřelém faraónovi. Vnitřní jednotu narušovaly i „reformy“ některých panovníků; tak např. **Amenhotep IV.** zrušil uctívání boha Amona a nahradil ho kultem boha Atona (bůh Slunce). Za dalších faraónů došlo k územnímu rozmachu Egypta mj. do Nubie, Palestiny či Sýrie. Válečné výpravy byly důležité i pro zajištění dostatečného množství otroků. I Egypt nakonec podleh expandující Perské říši, a když po její porážce ovládl Egypt **Alexandr Veliký**, byl vítán jako osvoboditel. Za jeho vlády se stal Egypt jedním z kulturních center jeho říše, která se však po jeho smrti rozpadla a po boji diadochů se zde k moci dostali helenizovaní Ptolemaiovci. Nejvýznamnější panovníci z této dynastie byla **Kleopatra**, která udržovala blízké kontakty s Caesarem a následně s Antoniem. Po jeho porážce od Octaviana byl **Egypt ovládnut Římany**.

Indie: díky pohořím, která indický subkontinent odřezávají od zbytku Asie, byl vývoj zdejší společnosti značně izolovaný. Vliv na něj měl rychlý rozvoj zemědělství, který byl umožněn veletoky Indem a Gangou a velkým množstvím srážek. O harappském a védském období máme dodnes jen velmi málo informací. Jisté ale je, že po příchodu Arjů se vytvořily základní struktury indické společnosti. V čele jednotlivých kmenových království stáli **rádžové**, kteří svoji moc opírali o úřednický aparát. Zbytek společnosti byl rozdělen do **čtyř varn čili kast** (bráhmáni, kšatriové, vaišjové a šúdrové). Toto rozdělení bylo nábožensky zdůvodněné a prostupnost mezi vrstvami prakticky neexistovala. V historickém období pak došlo ke vzniku významných indických náboženství a filosofických systémů, mj. vznikl i hinduismus.

Čína: stejně jako Indie se i tento stát vyvíjel značně izolovaně: od světa ho oddělovalo moře, pohoří a pouště. Většina obyvatel žila v nížinách podél řek Chuang-che a Jang-c'ťiang. Rozlehlost území neumožňovala rychlý vznik centralizovaného státu. I jednotliví kmenoví náčelníci byli odkázáni na oddanost svých zástupců a nižších vůdců. I tato skutečnost byla častou příčinou vnitropolitických sporů a válek, které Čínu oslabovaly navenek. Právě v těchto neklidných dobách vznikla čínská náboženství, která sloužila i jako integrující kulturní jev. Z bojů vyšel nakonec vítězný stát **Čchin**, který si podrobil ostatní území, a vytvořil tak první centralizovaný stát, který po něm dostal své jméno. Despotická vláda panovníků vedla k řadě povstání, která pracně nabytou jednotu státu rozložila. O opětovné sjednocení a centralizaci moci se postarala až dynastie **Chan**. Za její vlády došlo k celé řadě dobovačských válek, které sice přinesly zisk mnoha území, ale také velké ekonomické zatížení rolníků, jejichž povstání v kombinaci s obnoveným bojem o moc vedla k rozpadu Číny na menší státní útvary. Další vývoj probíhal bez bližší závislosti na jiných státech či událostech a po mnoho staletí zůstala Čína uzavřená světu.

2.1.3. Kulturní odkaz prvních civilizací

Kulturní význam despotií je ohromný a zásadním způsobem ovlivňoval následující kultury. Jedním z nej-důležitějších momentů byl **objev písma** a rozvoj vědy (zvláště matematiky a astronomie) v Mezopotámii, který byl způsoben hospodářskými potřebami. V tomto trendu pokračovali Egypťané, kteří používali **hieroglyfy**, jež rozluštil až Champolion díky nález Rossetské desky. Egypťané také vynikli v medicíně, kde získali rozsáhlé znalosti o lidské anatomii díky mumifikaci. Staroorientální despotie daly vedle písma světu ještě celou řadu dalších vynálezů a objevů: papyrus, papír, kolo, hedvábí, akupunkturu, matematické a astronomické objevy aj.

I v architektuře byly stvořeny nezapomenutelné skvosty: v Mezopotámii vznikla Ištarina brána či Babylónská věž – příklad zikkuratu (chrámu na pyramidovitě uspořádané základně). Dále je nutné připomenout pyramidy v Gíze a v Údolí králů nebo Velkou čínskou zeď.

Zachovaly se taktéž významné literární texty (Epos o Gilgamešovi, Knihy mrtvých, Mahábhárata, Ramájana) a právní památky (Chammurapiho zákoník vytesaný do kamenné stély, je postaven na principu „oko za oko, zub za zub“ a tresty jsou odstupňovány dle postavení ve společnosti).

Z náboženského hlediska je nutno vyzdvihnout judaismus (od kterého se později odštěpí křesťanství) a buddhismus. Právě Židé dali světu Jahvem na Sinaji seslané **Desatero**, které se stalo základním pilířem lidské morálky, a tzv. **Starý zákon**, který se stal nedílnou součástí křesťanské Bible. Další významná náboženství vznikla v Indii a v Číně. Vedle hinduismu, džinismu, konfucianismu, legismu a taoismu to byl hlavně buddhismus, který je založen na víře ve vysvobození z koloběhu reinkarnací vlastním přičiněním a dosažení osobní blaženosti – nirvány.

Nezapomeňte

Zatímco na Blízkém východě existují již první státy, u nás je ještě pravěk. Z rychlého rozvoje despotií pak profitovaly kultury v oblasti Egejského moře. Na území Malé Asie však mj. existovala i říše Chetitů, kteří pronikali na Blízký východ a jejich klínové písmo rozluštil český vědec Bedřich Hrozný. Egypt byl jedním z mála starověkých států, kde se hlavou říše mohla stát i žena, a byla to právě faraónka Kleopatra, která svojí láskou k Antoniovi přivedla Egypt do římského područí.

Četli jste pozorně?

1. Který výrok je pravdivý?

- a) Faraónka Kleopatra sjednotila Horní a Dolní Egypt.
- b) Mojžíš je židovským prorokem, který vyvedl své krajany z egyptského zajetí.
- c) Féničané byli hlavně obchodníci, kteří po pobřeží Středozemního moře zakládali kolonie.
- d) Území Blízkého východu sjednotila až expanze Peršanů pod vedením Kýra II. Velikého.

2. Co bylo obecným znakem staroorientálních despotií?

- a) vznikaly u velkých řek
- b) hospodářství bylo založeno na zemědělství
- c) hospodářství bylo založeno na řemeslech